

ЮРИДИЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ БОГОСЛОВСЬКОГО ФАКУЛЬТЕТУ КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Адамський В.Р.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

У статті розглядається ухвалений Гетьманом П. Скоропадським 20 листопада 1918 р. закон про заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету. Показується боротьба представників Міністерства народної освіти та Міністерства ісповідань навколо ключових норм цього документу. Аналізується структура нового підрозділу та його штатний розпис. Також автором визначено історичну значимість заснування богословського факультету в структурі Кам'янець-Подільського державного українського університету для становлення вищої теологічної освіти в Україні.

Ключові слова: Кам'янець-Подільський державний український університет, богословський факультет, закон, Міністерство народної освіти, Міністерство ісповідань, М. П. Василенко, В. В. Зінківський, І. І. Огієнко.

Постановка наукової проблеми та її значення. Боротьба українського народу за національний університет є однією з найбільш яскравих сторінок застосування його інтелектуальних зусиль та організаційних можливостей на полі суспільно-політичних та громадських ініціатив, що особливо проявилось наприкінці XIX – початку XX ст. Активну участь у цьому процесі брала як галицька еліта, так і подвижники національної справи з Наддніпрянської України. Вони обопільно розглядали організацію навчання та виховання молоді в українських вищих навчальних закладах як необхідну передумову до реалізації засад власної державності, яка спочатку переважно мислилась в автономічній, а згодом самостійницькій концепції.

У своїй юридичній площині ідея національного університету була зреалізована в добу гетьманату П. Скоропадського, коли останній 17 серпня 1918 р. затвердив два ключових для освітньої галузі закони – «Про перетворення Київського Народного Українського Університету в Київський Державний Український Університет» та «Про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету» [1, с. 136]. Обидва навчальні заклади утворювалися з 1 липня 1918 р. та мали провадити науково-освітню діяльність на основі «Загального Статуту імператорських російських університетів» 1884 р. із наступними змінами, що передбачав створення у новостворених структурах чотирьох факультетів: фізико-математичного, історико-філологічного, юридичного та медичного.

Однак ще з весни 1918 р. в середовищі подільських інтелектуалів активно обговорювалося питання про можливість відкриття у Кам'янецькому університеті бодай теологічного відділення на історико-філологічному факультеті [2, арк. 3]. З травня 1918 р. ця ідея також стає предметом окремої уваги Міністерства народної освіти, а потому й Міністерства ісповідань. Таким чином був започаткований процес, що завершився уже 20 листопада 1918 р. Цього дня П. Скоропадський затвердив ухвалений Радою Міністрів «Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету» [3], тим самим вперше на сході слов'янства надавши можливість здійснювати підготовку майбутніх практичних богословів у стінах вищої світської школи.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Слід відмітити, що впродовж останніх років проблема різноаспектної діяльності богословського структурного підрозділу розробляється науковцями достатньо активно. Зокрема, автор фундаментального посібника з історії Церкви доби Української дер-

жави П. Скоропадського В. І. Ульяновський досить ґрунтовно підійшов до висвітлення широкого комплексу питань, пов'язаних із заснуванням богословських факультетів у світських вищих навчальних закладах [4, с. 191-198]. В історіографії проблеми йому першому вдалося відзначити вагомий внесок у проєктовану справу представників професорсько-викладацької корпорації Київської духовної академії. Інший, не менш знаний у науковому середовищі дослідник національної університетської освіти періоду Української революції 1917-1920 рр. О. М. Завальнюк, на двох фахових конференціях виніс для обговорення ґрунтовні матеріали, в яких зааналізовано підготовку богословів у Кам'янецькому університеті [5] та простудійовано участь професорсько-викладацької корпорації підрозділу у розгортанні церковного відродження на Поділлі в добу Директорії УНР [6]. Характерним для обох науковців є також особливе ставлення до розроблення царини біографістики, завдяки чому вітчизняна історіографія збагатилася змістовними сюжетами про життєвий шлях та культурно-громадську діяльність непересічних представників національної еліти, котрі творили на богословському факультеті в адміністративному центрі Поділля [7; 8]. У контексті сформульованої теми необхідно відмітити й праці А. Л. Зінченка [9], В. П. Ляхощького [10], М. С. Тимошика [11], І. І. Тюрменко [12], в яких розкриваються окремі аспекти навчальної, наукової, суспільної й духовної діяльності важливої структурної ланки навчального закладу. Однак чимало питань й досі залишається нез'ясованими, або такими, що спонукають до дискусій. З-поміж них, зокрема, проблема юридичного оформлення богословського факультету, яка підводила певний підсумок палким суперечкам, що мали місце на попередньому етапі у відстоюванні його кінцевої конструкції.

Відтак **мета статті** полягає у проведенні якісного аналізу юридичних норм, які наповнили конкретним змістом закон про заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету в контексті висловлених представниками різних державних та освітніх інституцій думок і суджень. Передусім йдеться про позиції очільника Міністерства народної освіти М. П. Василенка, голови комісії в справах вищих шкіл і наукових інституцій В. І. Вернадського та Міністра ісповідань В. В. Зінківського.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів досліджень. Закон про заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету містив всього шість статей. У першій з них

стверджувалось, що підрозділ заснувався з 1 липня 1918 р. і весь його розпорядок підлягав тим самим нормам, що були встановлені й для інших факультетів цього навчального закладу. Відповідно «особи, які скінчать Богословський Факультет Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету, користуються всіма правами скінчивших вищі школи» [3].

Юридично зафіксований виклад цієї статті вичерпував дискусію, яка точилася майже півроку між керівниками Міністерства народної освіти та Міністерства ісповідань з досить принципового питання: кому власне має підпорядковуватися даний структурний підрозділ – одному відомству чи іншому.

Міністр ісповідань В. В. Зіньківський обстоював позицію про обов'язкову необхідність законодавчого закріплення інструментарію за державним духовним органом, який би надавав можливість безпосередньо впливати на діяльність богословського факультету. В її обґрунтування він наводив начебто неспростовний аргумент. На думку міністра, нагляд за розвитком теології лише з боку освітнього відомства міг призвести до небажаних, а то й шкідливих наслідків для самого існування факультету. Адже не можна було виключити ситуації, коли призначений на посаду міністр освіти, володіючи усіма необхідними для адміністратора якостями, будучи висококультурним та прогресивним діячем, наразі міг бути нейтральним або навіть вороже налаштованим щодо релігії. І в цьому випадковій богословські факультети могли опинитися у досить важкому становищі. Відтак, на переконання В. В. Зіньківського, з метою запобігання можливому зниженню богословської науки, що, в свою чергу, могло шкідливо відобразитися на розвитку християнської культури загалом, необхідно було зберегти причетність Церкви до життя богословських факультетів. Як додатковий аргумент, він наводив той факт, що Церкві надавалося право апробації осіб, які закінчили богословські факультети. Лише після такої вони допускалися до практичної церковної діяльності. Тим самим Церква як би визнавалася вищим авторитетом у цій справі.

При цьому В. В. Зіньківський погоджувався з тим, що вища школа не переслідувала суто практичної мети. Та все ж він вважав можливою ситуацію, хоча й визнавав її вкрай негативною, за якої Церква могла б відмовити випускникам богословських факультетів в апробації лише через ту обставину, що викладання теологічних дисциплін у світській школі могло бути «засміченим» сектантством чи атеїзмом. Крім того, за загального недовірливого ставлення Церкви до світської науки та позацерковного викладання богословських наук, необхідно було враховувати також і ту ситуацію, коли Церква доволі легко могла налаштуватися опозиційно по відношенню до богословських факультетів. Як наслідок, за таких обставин усі студенти могли бути позбавленими можливості докласти свої знання та уміння до практичної церковної діяльності, а з огляду на примарність реалізації інших шляхів, складалася ймовірною ситуація, за якої богословські факультети випускали б не практичних працівників, вкрай необхідних Церкві та державі, а людей, для яких можливість практичної діяльності у сфері своєї спеціальності штучно була б закритою. З метою запобігання цьому, доводив В. В. Зіньківський, й необхідно виробити умови спільного нагляду за життям та діяльністю богословських факультетів з боку обох відомств, причому питаннями адміністративно-господарського характеру Міністерство ісповідань зовсім не повинно було цікавитися [13, арк. 6].

Натомість міністр освіти й мистецтва М. П. Василенко та голова комісії в справах вищих шкіл і наукових інституцій В. І. Вернадський обстоювали іншу позицію. Вони недвозначно висловилися за те, щоб богословські факультети, як складові частини єдиної університетської організації, знаходились би в підпорядкуванні Міністерства народної освіти. На їхню думку, не було логіки в тому, щоб один із структурних підрозділів знаходився під стороннім наглядом, навіть якщо цей нагляд мав здійснюватися з боку Церкви. Цим неминуче підривалися б засади університетської автономії, живлячи прийоми старої поліцейської опіки. Так само, стверджували вони, не варто боятися появи в середовищі богословських факультетів елементів сектантства та ересі, позаяк на заміщення кафедр повинні запрошуватися наукові сили, котрі б до цього уже мали пройти апробацію Церквою. Та й сам факультет проектувався як достатньо авторитетна інституція, яка самостійно могла відсікати від себе небажані та шкідливі елементи. Неприйнятним був підхід і щодо можливості затвердження Церквою професорів богословського факультету.

Стосовно питання про можливу відмову Церкви від апробації випускників, внаслідок чого останні можуть залишитися за бортом усіякої практичної діяльності, то для Міністерства народної освіти це було не важливо, оскільки університети мають суттєву відмінність від професійних шкіл. Їхня основна мета – дати студентам найбільш повні й системні знання у тій чи іншій сфері, а не здійснювати підготовку суто практичних діячів. У протилежному разі буде принижено високе покликання університетів в культурно-науковому відношенні [13, арк. 5].

Як ми бачили вище, перша стаття нормативного документу в організаційно-адміністративному плані фіксувала підпорядкування богословського факультету Міністерству народної освіти й мистецтва.

Стаття друга закону визначала кафедри, що мали бути створені на факультеті. Ось їх повний перелік:

- 1) Священне Писання Старого Закону, Старозаконне богословіє (2 катедри).
- 2) Священне Писання Нового Закону, Новозаконне богословіє, євангельська історія (2 катедри).
- 3) Історія Стародавнього церковного письменства, християнська аскетика й містика (2 катедри).
- 4) Історія Стародавньої церкви, історія апостольського століття, церковно-історична географія з хронологією, джерелознавство, історіографія стародавньо-церковної історії (2 катедри).
- 5) Порівнююче богословіє, історія західних церков, історія та розбір західних ісповідань (2 катедри).
- 6) Філософія та психологія релігій й апологетика откровенних релігій.
- 7) Догматичне богословіє та історія догматів.
- 8) Християнська етика.
- 9) Еврейська мова, біблейська археологія, біблейська географія з хронологією (2 катедри).
- 10) Історія православного богослуження (літургіка).
- 11) Історія російської церкви й джерелознавство та історіографія російської церковної історії.
- 12) Історія української церкви і джерелознавство та історіографія української церковної історії.
- 13) Історія проповіді (гомілетика).
- 14) Біблейська історія та історія релігій Сходу.
- 15) Церковна археологія та історія християнського мистецтва.
- 16) Історія греко-східної церкви.
- 17) Історія розколу та сектанства та історія православної місії.

18) Історія славянських церков.

19) Патрольоґія.

20) Церковне право [3].

Слід наголосити, що зміст терміна «кафедра» потребує контекстуального уточнення, оскільки внаслідок радянської політики у галузі науки і вищої освіти утворилася конструкція, аналогічна виробничо-цеховій: під керівництвом завідувача працює кілька професорів, старших викладачів та студентів, які всі разом утворюють кафедру. За європейською традицією XIX – початку XX ст. під кафедрою маляся на увазі посада ординарного (штатного) професора, який проводив наукові дослідження у певній галузі науки й вів основний лекційний курс з тієї чи іншої навчальної дисципліни. Фактично кафедра ототожнювалася з особою ординарного професора. Екстраординарні (позаштатні) професори вели, як правило, курси, які деталізували основну навчальну дисципліну [14, с. 330].

Третя стаття закону визначала кількість професорсько-викладацького складу факультету. Зокрема, штатним розписом передбачалося встановити 14 ординарних, 6 екстраординарних професорських посад та 6 штатних посад доцентів. При цьому окремою приміткою зауважувалося, що в разі відкриття в університеті юридичного факультету, кафедру церковного права необхідно буде перевести до цього структурного підрозділу, тим самим зменшивши кількість ординарних професорів на богословському факультеті до 13-ти.

Так само окремо було підкреслено про правомірність заміщення шести кафедр доцентами.

Приписи наступної статті відносилися до перспектив розвитку структурного підрозділу. Зокрема, її норми допускали можливість збільшення числа професорів та доцентів в майбутньому, якщо цього вимагатимуть обставини та дозволятиме фінансування.

П'ята стаття закону виділяла з державної скарбниці у розпорядження Міністра народної освіти 139 тис. карбованців на утримання особистого складу, господарські видатки та початкове облаштування кафедр факультету за період з 1 липня 1918 р. до 1 січня 1919 р. [3].

Посадовий оклад ординарного професора згідно закону «Про штатні ставки працівників вищих шкіл України» від 23 серпня 1918 р. визначався у розмірі 8 тис. карбованців на рік. Також за кожну з двох п'ятиліток педагогічного стажу доплачувалося по одній тисячі карбованців. Річний оклад екстраординарного професора становив 7200 карбованців та доплати за п'ятилітку по 900 карбованців. Штатний

доцент отримував 5400 карбованців на рік і по 675 карбованців доплати за п'ятилітку [15, арк. 186].

Крім того, декан факультету додатково отримував 4 тис. карбованців на рік, секретар факультету – 4800 карбованців. Ставка настоятеля університетської церкви обчислювалася у розмірі 2400 карбованців на рік [16, арк. 10].

З огляду на значні інфляційні процеси, представники професорської корпорації та технічний персонал факультету отримували додаткові доплати, які виділялися самоврядними органами краю [16, арк. 36] та державними органами влади [16, арк. 12].

Врешті, шоста стаття закону надавала право Міністру народної освіти й мистецтва встановлювати почерговість відкриття кафедр та затвердити тимчасовий зразковий навчальний план. Щодо першої норми, то можливості міністра були обмеженими наявністю фахових викладачів, здатних поєсти відповідні кафедри. Тому студенти-богослови на перших порах об'єктивно були змушені слухати лекції загальноосвітнього циклу, переважно українознавчого характеру, разом із студентами історико-філологічного факультету [17, арк. 25].

Щодо розробки навчального плану, то в цій справі неоціненну допомогу вищій школі на Поділлі надала Київська духовна академія. Уповноважені її представники, а власне ординарний професор В. Рибінський, екстраординарний професор В. Попов та приват-доценти О. Лук'яненко та Н. Бесарабов розробили цілісний документ, який містив перелік навчальних програм та розподіл наукових дисциплін поміж курсами [18, арк. 160 – 164].

Висновки. Таким чином, юридичне закріплення у нормативному документі заснування богословського факультету Кам'янець-Подільського державного українського університету стало знаковою подією в культурно-освітньому житті Української держави. Вперше в історії вітчизняної практики у структурі вищого навчального закладу у відповідності до зразків європейської освітньої системи з'явився новий підрозділ, діяльність якого регламентувалася тими самими нормами, що й інші факультети, а його випускники користувалися усіма правами, які надавала вища освіта. Особливу значимість цього факту в свій час відзначив перший ректор університету І. І. Огієнко. У записнику, де він занотував тези промови на урочисте свято відкриття навчального закладу у Кам'янці-Подільському 22 жовтня 1918 р., першою думкою значилося: «Богослов [ський] фак [ультет]. Вперше на Сході слов'янства» [19, арк. 30]. Тому студювання різних аспектів його багатомірної діяльності заслуговують на увагу та подальше предметне вивчення.

Список літератури:

1. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. – 644 с.
2. Державний архів Хмельницької області (далі: ДАХМО). – Ф. Р – 582. – Оп. 3. – Спр. 3. – 121 арк.
3. Ухвалений Радою Міністрів Закон про заснування Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // Державний вісник. – 1918. – 22 листопада.
4. Ульяновський В. І. Церква в Українській Державі 1917 – 1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навчальний посібник. – К.: Либідь, 1997. – С. 191-198.
5. Завальнюк О. М. Іван Огієнко і підготовка богословів у Кам'янець-Подільському державному українському університеті (1918-1920) // Науковий збірник, присвячений 125-річчю з дня народження митрополита Лларіона Огієнка: Збірник доповідей та матеріалів / Упорядники: архієпископ Димитрій (Рудюк), В. Ляхощкий. – К.: Київська православна богословська академія УПЦ КП, 2007. – С. 67-75.
6. Завальнюк О. М. Кам'янець-Подільський державний український університет і церковне відродження Поділля (1919-1920 рр.) // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції «Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне». До 1020-ліття хрещення Русі та 250-річчя Вінницького кафедрального Спасо-Преображенського собору. – Вінниця: Вінницький державний педагогічний університет ім. М. Коцюбинського, 2008. – С. 95-100.
7. Ульяновський В. І., Біднов В. О. // Український історичний журнал. – 1992. – № 10-11. – С. 80-94.
8. Завальнюк О. М. Історія Кам'янець-Подільського державного українського університету в іменах (1918-1921 рр.). – Кам'янець-Подільський: Абетка-НОВА, 2006. – 632 с.

9. Зінченко А. Л. Благочестя національного духу (Українська Церква на Поділлі в першій третині ХХ ст.). – К.: Освіта, 1993. – 256 с.
10. Ляхощкий І. П. Просвітитель: Видавничо-редакційна діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2000. – 528 с.
11. Тимошик М. С. «Лишуть навіки з чужиною...». Митрополит Іларіон (Іван Огієнко) і українське відродження. – К.: Наша культура і наука; Вінніпег: Український православний Собор Св. Покрови, 2000. – 548 с.
12. Тюрменко І. І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона). – К.: Київський університет імені Тараса Шевченка, 1998. – 282 с.
13. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі: ЦДАВО України). – Ф. 1071. – Оп. 1. – Спр. 265. – 35 арк.
14. Зайцева З. І. Проблема українських кафедр у Чернівецькому університеті до Першої світової війни // Проблема історії України ХІХ – початку ХХ ст. – К.: Інститут історії України НАН України, 2008. – Випуск ХІV. – С. 323-330.
15. ЦДАВО України. – Ф. 2201. – Оп. 1. – Спр. 54. – 287 арк.
16. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 2. – Спр. 33. – 388 арк.
17. АХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 41. – 63 арк.
18. Центральний державний історичний архів у м. Києві. – Ф. 711. – Оп. 3. – Спр. 3977. – 212 арк.
19. ДАХмО. – Ф. Р – 582. – Оп. 1. – Спр. 5. – 87 арк.

Адамский В.Р.

Хмельницькая гуманитарно-педагогическая академия

ЮРИДИЧЕСКОЕ ОФОРМЛЕНИЕ БОГОСЛОВСКОГО ФАКУЛЬТЕТА КАМЕНЕЦ-ПОДОЛЬСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УКРАИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

Аннотация

В статье рассматривается утвержденный Гетьманом П. Скоропадским 20 ноября 1918 г. закон об образовании богословского факультета Каменец-Подольского государственного украинского университета. Показывается борьба представителей Министерства народного образования и Министерства исповеданий по ключевым нормам этого документа. Анализируется структура нового подразделения и его штатное расписание. Также автором определено историческую значимость образования богословского факультета в структуре Каменец-Подольского государственного украинского университета для становления высшего богословского образования в Украине.

Ключевые слова: Каменец-Подольский государственный украинский университет, богословский факультет, закон, Министерство народного образования, Министерство исповедания, М. П. Василенко, В. В. Зеньковский, И. И. Огиенко.

Adamskyi V.R.

Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

LEGAL REGISTRATION OF THEOLOGICAL FACULTY OF KAMIANETS-PODILSKYI UKRAINIAN STATE UNIVERSITY

Summary

The law about the founding of theological faculty of Kam'yanets'-Podil's'kyi State Ukrainian University, decreed by hetman P. Skoropads'kyi on November 20, 1918 has been studied in the article. The struggle of representatives of the Ministry of People's Education and the Ministry of Confessions about the key norms of this document has been shown. The structure of the new unit and its manning table has been analyzed. Also, the author has determined historical importance of founding of theological faculty in the structure of Kam'yanets'-Podil's'kyi State Ukrainian University for the formation of higher theological education in Ukraine.

Keywords: Kam'yanets'-Podil's'kyi State Ukrainian University, theological faculty, law, Ministry of People's Education, Ministry of Confessions, M. P. Vasylenko, V. V. Zin'kiv's'kyi, I. I. Ohiyenko.